

ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКОЇ КЛІО НА СТОРІНКАХ «KWARTALNIKA HISTORYCZNEGO» (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Досліджено українську проблематику на сторінках львівського журналу «Kwartalnik Historyczny» на зламі XIX–XX ст. Виявлено основні тенденції оцінки польськими істориками української фахової літератури.

Ключові слова: «Kwartalnik Historyczny», історіографія, позитивізм, історіографічний процес.

Изучена украинская проблематика на страницах львовского журнала «Исторический кварталник» на рубеже XIX–XX в. Выявлены основные тенденции оценок польскими историками украинской исторической литературы.

Ключевые слова: «Исторический кварталник», историография, позитивизм, историографический процесс.

The article is devoted to the study of the Ukrainian question as presented in the magazine «Historical Quarterly» at the end of the XIX – beg. XX c. The main tendencies of Ukrainian historical literature evaluation made by the Polish historians have been determined.

Key words: «Historical Quarterly», historiography, positivism, historiographical process.

Наукова періодика як інтегральна складова історіографічного процесу лише починає ставати об'єктом спеціального вивчення. Протягом останнього десятиліття з'явилось кілька спеціальних досліджень, присвячених даній проблематиці. В ситуації становлення цієї галузі історіографії важко очікувати уваги до періодики інших європейських народів, принаймні, сусідніх із українцями. І якщо про вплив російської наукової преси на становлення та еволюцію вітчизняної історичної думки традиційно пишеться багато, практично незнаними залишаються польські історичні часописи, з якими співпрацювали українські вчені. Ця теза особливо мірою стосується відомого львівського журналу «Kwartalnik Historyczny» (далі – «КН»), що з'явився у 1887 р. як друкований орган заснованого роком раніше Історичного товариства у Львові. Адже на сторінках цього видання публікували свої праці багато вітчизняних учених – І. Франко, М. Кордуба, О. Колесса, К. Студинський, а довголітніми членами самого Товариства були такі відомі історики, як М. Грушевський, О. Барвінський, І. Белей, Ю. Целевич, М. Кордуба та інші. Ця маловідома сторінка українсько-польських стосунків ще чекає на своє докладне дослідження. Нашу цікавість до журналу стимулює також той факт, що «КН» досить швидко переріс межі регіонального видання та став дійсним центром полоністичних вивчень, найавторитетнішою польською науковою трибуною, що мала високу повагу серед фахівців. Він зміг об'єднати на своїх шпальтах розпоршені у різних державах наукові сили та перетворитись на репрезентанта всієї польської історичної науки. За загальним визнанням дослідників, «...злету

та падіння журналу були одночасно злетами та падіннями цілої польської історіографії» [38, s. 273]. Проте, незважаючи на ту виключну роль, яку відіграв «КН» у долях польської історіографії, можемо назвати лише кілька статей і мемуарних нотаток, присвячених його минулому [9; 13; 14; 17; 24; 25; 34; 37; 38; 49; 50]. Досі навіть не опрацьовано повну бібліографію журналу; наявна ж охоплює лише перші тридцять п'ять річників його видання та не у всьому відповідає сучасним вимогам [42; 46]. Серед різних періодів існування часопису найменше опрацьованим виявився початковий або «героїчний», як його називають польські дослідники, етап історії журналу, що тривав до вибуху Першої світової війни. Цей період видається надзвичайно цікавим і важливим з кількох поглядів: по-перше, в історії «КН» саме у цей час було закладено багато традицій, що продовжувались у наступні періоди; по-друге, досліджуваний окрес був унікальним з погляду політичного становища поляків – тоді актуалізувались і дискутувались такі наукові та громадсько-політичні проблеми, котрі багато в чому дозволили переосмислити нашим сусідам своє місце на карті світу та дали новий імпульс для незалежницьких змагань; по-третє, надзвичайно цікавим видається співіснування наприкінці XIX – на початку XX ст. польського та українського наукових осередків у межах одного міста, контакти між їхніми представниками, взаємні концептуальні репрезентації, що є своєрідним відбиттям загальних міжнаціональних стосунків. Обрані нами хронологічні межі пояснюються також тим фактом, що після здобуття Польщею незалежності «КН» як трибуна не тільки національної

історіографії, але й суспільно-політичної ідеології виконував вже дещо інші, відмінні від попередніх часів функції.

Значна увага до української історії та історіографії, яку демонстрували автори «КН» від самого початку його заснування, була далеко не випадковою. Історичне товариство у Львові, як регіональна організація істориків, серед своїх пріоритетних завдань, відображених у статуті, ставила «*пробудження та допомогу розвитку історичних наук із особливою увагою до минулого Червоної Русі*» [47, s. 1]. Тому й друкований орган Історичного товариства – «КН» – був, передусім, зорієнтований на минуле Галичини. Сучасні дослідники «КН» відзначають, що від самих початків часопис був теоретично зорієнтований на відстоювання прав поляків у межах давньої Речі Посполитої [50]. Зрозуміло, що в такій ситуації найбільш напруженою лінією теоретичної дискусії були спірні питання українсько-польської історіографії.

У досліджуваному періоді української історичної думки польські дослідники розрізняли старшу та молодшу генерації вітчизняних істориків. Серед галицьких істориків до старшої генерації вони відносили, передусім, А. Петрушевича, О. Партицького, І. Шараневича, О. Огоновського, Ю. Целевича та інших. Загалом тон критики наукової продукції старшого покоління галицьких істориків був не стільки позитивним, скільки поблажливим. Польські оглядачі віддавали належне самовідданості їхньої праці, значній ерудиції та таланту, намагання якомога повніше та докладніше дослідити минуле рідного краю. Проте в загальних оцінках завжди вказувалося на застарілість методологічного та теоретичного інструментарію, котрий застосовували українські історики. Вважалося, що ці вчені належать до минулої, напівпрофесійної та романтичної епохи в історичній думці [22]. До найбільш суттєвих вад галицької літератури польські вчені відносили надмірний мікрографізм, відсутність ширшого цивілізаційного контексту. Це, на думку оглядачів «КН», утруднювало адекватне розуміння ключових моментів української історії, їх співвіднесення з подіями європейської минувшини. Типовими для характеристики всієї галицької історичної літератури можна вважати зауваження Л. Дзедзіцького на працю Ю. Целевича про скит Манявський. Рецензент відзначив ґрунтовність джерельної бази розвідки («...автор досконало черпав у своїй праці зі всіх доступних джерел»), докладність оповідання та значну ерудицію Ю. Целевича. Поряд із цим автору закидалася вузькість дослідницького світогляду. На переконання рецензента, «...вартість праці значно б зросла, коли була би побудована на ширшому цивілізаційному тлі» [16, s. 627].

Серйозною вадою галицької літератури польські оглядачі відзначали помітне домінування політичної та національної тенденційності, що також відносилося ними на рахунок низького рівня професіоналізму. Загалом, польські науковці ставились із симпатією до намагання їхніх колег протистояти російській експансії на українську культурну спадщину. Та патріотизм, на їхню думку, не повинен переростати у шовінізм, оскільки тим самим він сам себе заперечує. Вони переконували, що партійні інтереси та патріотичні вигуки мають небагато спільного з науковими

принципами, а розпалювання українсько-польської ворожнечі не йде на користь національному порозумінню в багатокультурній Галичині. Досить концентровано цю тезу висловив Ю. Третяк, рецензуючи нарис історії української літератури О. Огоновського. Наводячи загальну характеристику праці, він зупинився на виявленні її провідних ідей: «*Якою є тенденція цієї праці? Сам автор, запитаний про це, назвав би її без сумніву патріотичною; ми їй цієї оцінки визнати не можемо, бо здорового патріотизму в ній не бачимо...*». Цей патріотизм, на переконання рецензента, відповідав би загальнолюдським гуманним принципам лише за умови, «*коли б понад тим всім оповіданням не панувала суспільно-племенна ненависть до поляків, що позбавляє автора почуття історичної справедливості..., та зводить його наукове становище до ролі політичного агітатора*» [51]. В аспекті виявлення політичної тенденційності улюбленим об'єктом польської наукової критики були праці А. Петрушевича. Оглядачі писали про крайню суб'єктивність автора, ненависть до всього польського, симпатії до Росії. Найвагоміша шкода багатьох його творів, на думку польських істориків, полягала у пробудженні антипольських настроїв та їх значній поширеності серед широких верств народу, інтелігенції та духовенства. Така ескалація національної ненависті, на їхнє переконання, не може бути схвальною для історика. Та ці «*польськожерні тенденції*», за висловом одного з рецензентів, відходили у минуле. Нова генерація українських науковців, що перебувала під впливами соціології позитивізму, все менше апелювала до необхідності наведення національних перахунків. Один із критиків творів А. Петрушевича з надією відзначав: «*Проте, оскільки навіть не лише в польській історіографії піднімаються голоси проти подібної історичної візії, але й в українській (Франко), маємо надію що цей голос є тільки відголосом епохи, котра минає*» [8]. Через значний наліт тенденційності та політичної зашореності, недостатнє розуміння наукового статусу історіографії деякі праці старшого покоління галицьких істориків, на переконання польських авторів, «*тільки через узурпацію отримали назву історії*» [7].

Наступною важливою проблемою становлення професійної української історіографії в Галичині польські вчені вважали неусталеність наукового стилю та фахової термінології. Особливо дошкуляли їм праці, написані «*язичем*». «...В руській літературі, – зауважив один із оглядачів, – іноді з'являються твори, написані якоюсь мовною дивовижною, вдало кимось названою «паламарцизною», котрою ніколи ніхто не говорив і говорити не буде» [16, s. 626]. Цієї вади не зміг уникнути навіть найбільш шанований серед старшого покоління галицьких істориків університетський професор І. Шараневич, праці якого, за загальним визнанням рецензентів, були «*нечувано тяжкі та нудні*» [30, s. 422].

Не пройшли повз увагу авторів «КН» й інституційні проблеми становлення галицької української історіографії. Й хоча польські історики з великою повагою писали про наукову та видавничу діяльність однієї з найстарших українських інституцій у Галичині – Ставропігійського інституту [31], вони все-таки

відзначали необхідність розширення та спеціалізації структури історико-наукових установ. Загалом зауважимо, що досить подібно до тез польських оглядачів про вади наукового доробку старшої генерації галицьких істориків писали самі українські науковці [1; 2; 4].

Значно серйозніше авторами «КН» оцінювалась наддніпрянська традиція української історіографії, професійний рівень якої в загальних рисах відповідав стану тогочасної польської науки. Зауважимо, що повз увагу оглядачів журналу не проходила практично жодна вартісна наукова розвідка, створена у підросійській Україні. Надзвичайно прихильно польські вчені сприймали полонофільську призму праць деяких українських учених. Особливо популярними серед оглядачів «КН» були твори О. Кониського та П. Куліша. Так, Т. Корзон, один з рецензентів знаного твору П. Куліша «Відпадняння Малоросії від Москви», висловлював цілковите погодження з негативними оціночними інтерпретаціями українським дослідником постаті Богдана Хмельницького та загалом козаччини як порушників суспільного спокою. Йому імпонували погляди П. Куліша на Польщу як носія цивілізації на східнослов'янських землях. Проте навіть польський історик був змушений помітити у цій монографії П. Куліша деякі суперечності, оціночні перегини та політичну тенденційність. *«Пан Куліш, – відзначав він, – не зміг встояти на вершинах безоглядної справедливості та всесвітньо-історичного тла»* [26].

Серед представників старшої генерації українських істориків особливою повагою серед оглядачів «КН» користувався один із натхненників політики «нової ери» в Галичині В. Антонович. Польські історики з великою повагою писали про високий фаховий рівень наукових праць творця київської історичної школи. Прикметною тут можна назвати рецензію на нарис В. Антоновича про минуле українських земель у складі Великого князівства Литовського. Серед позитивних моментів відзначалися *«досконалий критичний метод»* та *«грунтовне знання джерел»*, а сама праця характеризувалась, як надзвичайно *«...цінна, написана чудово, критично та об'єктивно...»* [33, s. 133-134].

Слід відзначити достатньо прискіпливу увагу польських учених до діяльності історичних інституцій на Наддніпрянщині. Серед найбільш шанованих наукових осередків ними відзначалися історико-філологічний факультет університету Святого Володимира, Історичне товариство Нестора-літописця та інші. Високими були також оцінки наукової періодики та документальних серій, котрі видавали ці інституції. Особливо схвальні відгуки отримували такі видання, як «Київська Старовина», «Архив Юго-Западной России», «Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца» [19; 44; 39; 53].

Найбільш суттєвим недоліком наддніпрянської історіографії, як і у випадку з галицькими істориками, оглядачами «КН» називалась гостра національно-соціальна тенденційність багатьох творів. Т. Корзон в одній з рецензій навіть узагальнив і систематизував, за його виразом, явища «нагнітання» польсько-української конфронтації в історичній літературі, починаючи від М. Костомарова та закінчуючи новітньою історичною

наукою. Ці явища, на його думку, утворили своєрідну історіософську традицію *«цілої київської наукової школи»*, котра наприкінці XIX ст. *«групується довкола журналу «Київська Старина»* та поширює антипольські настрої у середовищі молодих дослідників [28].

Якщо творчість старших представників української історіографії завжди оцінювалась дещо відсторонено – в контексті традиції та умов, у яких вони працювали, то доробок молодого покоління, озброєного тодішніми теоретико-методологічними новинками, завжди сприймався надзвичайно жваво та рефлексивно. Серед представників молодшої генерації української історіографії особливою прихильністю відгуків на шпальтах «КН» користувалися праці найвидатніших українських учених зазначеного окресу – І. Франка та М. Грушевського.

І. Франко, довголітній член Історичного товариства та постійний дописувач у його періодичне видання, неодноразово виступав із доповідями на засіданнях Товариства, які згодом друкувались на сторінках «КН». Так, у річнику за 1892 р. було опубліковано його велику розправу про українську літературу XVI-XVIII ст., а в томі за 1895 р. – студію про Брестський синод 1596 р. Рецензенти творів видатного письменника відзначали досконале знання ним предмета дослідження, контексту його історико-літературної ситуації, методології та методики реконструкції духовних феноменів минулого, підкреслювали переваги стилю та мови оповідання. Наприклад, А. Каліна, рецензуючи розправу І. Франка про твори Івана Вишенського, зазначав: *«Мова самої праці відзначена тими ж рисами, як і всі праці доктора Франка. Є вона чистою, зрозумілою; стиль ясний, зрозумілий; спосіб виразу простий, вільний будь-якого перебільшення та непотрібних емоцій. Праця ця може бути зарахована до ряду найкращих, які останнім часом з'явилися на науковому полі руської літератури»* [21, s. 714].

Не проходило повз увагу редакційної колегії й жодне творіння М. Грушевського, тим більше, що майже всі праці вченого так чи інакше торкалися проблеми становища українців у межах давньої Речі Посполитої. Про надзвичайну зацікавленість польських учених доробком М. Грушевського свідчить той факт, що деякі праці вченого, як наприклад його дебютна розвідка «Южноруські господарські замки», були двічі занотовані у відділі рецензій часопису. Зауважимо, що досі солідний пласт польських грушевськознавчих публікацій не був належним чином висвітлений у літературі. Вже перші кроки у науці учня В. Антоновича здобули надзвичайно високу прихильність польських фахівців. У рецензії на згадану вище працю відзначалося, що вона написана *«...критично, зі знанням справи»* [14, s. 706]. Надзвичайно ґрунтовно на сторінках видання було проаналізовано першу монографічну студію початкуючого історика, присвячену історії Київщини. Оглядач праці А. Шарловські, поряд із дрібними зауваженнями фактологічного характеру, відзначив надзвичайну солідність джерельної та історіографічної бази дослідження, глибину аналізу політичних та соціально-економічних стосунків. Завершуючи огляд, він зауважив: *«Хоча наукова діяльність пана Грушевського не сягає за наше*

десятиліття, проте він вже здобув собі почесне місце в ряді київських істориків» [48, s. 140]. Поряд із високими оцінками фахового рівня ранніх праць М. Грушевського, нерідко зустрічаємось також із критикою деяких концепцій, запропонованих ученим. Так, не знайшла підтримки серед польських дослідників гіпотеза початку вченого про масове добровільне підданство українських громад XIII ст. татарській владі. Оглядачі «КН», як, зрештою, й багато українських учених, слушно відзначали слабкість джерельних підстав для такого припущення, недосконалість його доказової бази [49]. Не сприйняли також польські історики тезу М. Грушевського про причини та шляхи денационалізації української шляхти в XVI-XVII ст., викладену ним у магістерській дисертації, присвяченій минулому Барського староства [20; 45].

Після свого приїзду до Львова, М. Грушевський був надзвичайно тепло та оптимістично зустрінутий польським науковим осередком. До певної міри це пояснюється, можливо, не стільки фактом наукових здобутків ученого, що на той час ще не були такими значними, скільки тією обставиною, що М. Грушевський приїхав у Галичину як прихильник політики «нової ери». Символічною можна назвати реакцію польських науковців на першу лекцію М. Грушевського у Львівському університеті. «Таким є зміст цього захоплюючого виступу, – писав у своїй рецензії А. Левицький. – Вітаємо в його авторі нового працівника на полі нашої спільної минувшини; знаємо його з попередніх праць як дослідника талановитого та працюючого, володіючого вишуканим історіографічним методом, а передусім захопленого щирим бажанням осягнення правди, якою б вона не була; надсилаємо йому також від осередку Ягелонського університету сердечне вітання на тому новому для нього становищі у нашому краї: щастя Боже!» [32]. Польські критики доробку М. Грушевського, часто не погоджуючись із концептуальними засадами творів ученого, дуже високо підносили фаховий рівень його праць, надзвичайну ерудицію та дослідницький талант [11; 20; 51]. Зауважимо, що дещо згодом, коли політика «нової ери» була згорнута, а сам М. Грушевський зайняв принципову позицію в питаннях польсько-українських відносин, тон оглядів його праць, як і взагалі української наукової літератури, став дещо гострішим та критичнішим.

Загалом, увесь спектр оціночних інтерпретацій молодшої генерації української Клію, представлених на сторінках «КН», розпадається на кілька проблемних блоків. Найбільше критичних зауважень польських оглядачів української наукової літератури, і це зрозуміло, викликали праці, присвячені спільній добі проживання двох народів у складі Речі Посполитої. Так, польські історики не погоджувались із вживанням вітчизняними вченими етноіму «Україна» стосовно подій східноєвропейського середньовіччя, відкидали негативні оцінки ними політики польських королів на українському Правобережжі та в Галичині, заперечували її експансіоністський характер [51]. Зауважимо, що аргументи польських істориків, у доказовому плані, нерідко були значно слабшими від доводів їхніх українських колег. Неодноразово рецензенти були вимушені спростовувати наведені гіпотези позанау-

ковими аргументами етичного плану. Так, Л. Колянковські, рецензуючи четвертий, п'ятий і шостий томи «Історії України-Руси» М. Грушевського, закидав останньому надмір негативу стосовно польської політики на українських землях. Не спростувавши жодними суттєвими фактичними відомостями свідчень українського вченого, він відбувся сентенцією морального плану: «Праця М. Грушевського тенденційна, розбуджує польсько-українську ненависть, що не годиться для наукової праці» [23, s. 357]. Не менше закидів викликали розвідки, присвячені добі козаччини. Польські вчені не погоджувались із позитивним баченням українськими колегами подій Хмельниччини, героїзацією її провідників, вважаючи останніх «порушниками суспільного спокою». На їхнє переконання, не існувало жодних об'єктивних підстав для незадоволення державною політикою, численні факти соціально-економічних і релігійних утисків, котрі наводили у своїх працях українські дослідники, вважались перебільшеними та несуттєвими. З подібних позицій, наприклад, критикував працю В. Герасимчука «Виговщина і гадяцький трактат» В. Гавлік. Він відзначив політизацію автором предмету дослідження, надмірне захоплення ним постаттю гетьмана Хмельницького та зробив висновок, що роботу написано «cum ira et studio» [18, s. 353-354]. Подібними були оцінки оглядачів «КН» й на праці, присвячені іншим непростим сторінкам українсько-польських стосунків, наприклад, Коліївщині [28]. Зауважимо, що у польсько-українській теоретичній дискусії й українська сторона нерідко послуговувалась метанауковою лексикою та різного роду емоційними афектами, що можна простежити, проаналізувавши рецензійний блок в «Записках НТШ» [6].

Достатньо високо оцінювали польські історики методологічний рівень творів молодшого покоління українських істориків, докладність опрацювання ними проблеми, глибину історіографічного та джерелознавчого аналізу [10; 12; 21; 27; 35; 36; 43]. У контексті досліджуваної проблеми надзвичайно цікаво простежити спільність розуміння наукових теоретико-методологічних стандартів представниками польського та українського наукового середовища. Перед молодією українською історіографією також стояло завдання відстоювання пріоритету об'єктивності та наукової коректності історичних досліджень, боротьби з дилетантизмом і національним шовінізмом [6]. Особливо помітною є така подібність при порівняльному аналізі рецензійних текстів на однакові видання, розміщені на сторінках «Записок НТШ» та «КН». Наведемо характеристичний приклад – дві рецензії – польську А. Чоловського [15] та українську М. Грушевського [1] на праці А. Петрушевича. Співставлення критичних зауважень, висловлених цими дослідниками, виявляє спільність критеріїв, що їх застосували рецензенти до праці відомого галицького історика, – обидва пишуть про відсутність систематизації та фаховості праці А. Петрушевича, критикують специфічну мову автора. Іншим прикладом можуть також слугувати польська та українська рецензії на працю К. Харламповича «Западнорусские православные школы XVI – начала XVII века» [5; 54] або на твір німецького історика Пайскера про вроджений рабський характер слов'ян [3; 29].

Узагальнюючи збірний образ української історіографії, презентований на сторінках «КН», можемо зробити кілька висновків. По-перше, слід відзначити, що польські вчені, знаходячись під потужними асиміляційними впливами німецької та російської держав, досить співчутливо ставились до намагання українських колег чинити опір офіційній російській історичній ідеології, котра не визнавала самостійності й оригінальності українського народу та його культури. По-друге, загальний тон наукової критики був радше доброзичливим і позитивним, ніж негативним, що пояснюється як подібністю завдань, котрі стояли перед нашими історіографами напередодні війни, так і спільністю теоретико-методологічних пріоритетів, які знаходились у річищі позитивістської парадигми. По-третє, гострота українсько-польської теоретичної

дискусії, що значно зросла на початку ХХ ст., ніколи не виходила за межі академічного тону. Зазначимо, що навіть у часи найбільшого напруження українсько-польських стосунків, пов'язаного з активізацією національно-демократичних сил обох сторін, редакція часопису не дозволяла проникати на його шпальта відвертому політиканству та шовінізму. Все це дозволяє підтвердити тезу, неодноразово відзначену у літературі, про національну коректність та толерантність редакційної політики «КН». Досвід вирішення міжнародних наукових суперечок з позиції загальнолюдських цінностей, запропонований польськими авторами на сторінках довоєнного «КН», був покладений в основу подальших періодів існування часопису, що дозволило йому зайняти почесне місце у ряді найбільш шанованих світових історичних видань.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Рец. на: Лингвистическо-исторические исследования о начатках города Львова..., написал А. С. Петрушевич / М. Грушевский // Записки НТШ. – 1900. – Т. XXXVII. – С. 10–12.
2. Грушевський М. Рец. на: Партицкий О. Старинна історія Галичини. Львів, 1894 / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1895. – Т. V. – С. 3–5.
3. Грушевський М. Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя: Пайскерова теорія одвічного слов'янського поневолення і викликана нею дискусія / М. Грушевський // ЗНТШ. – 1911. – Т. СIII. – С. 5–27.
4. Грушевський М. Рец. на: Косовський В. Исторично-літературні заметки до «Слова» о полку Ігоревом. Львів, 1893 / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1895. – Т. V. – С. 10.
5. Грушевський М. Рец. на: Харлампович К. Западнорусские православные школы XVI-XVII / М. Грушевський. – ЦДІАЛ, ф.401, оп.1, спр.121. – Арк. 1.
6. Тельвак В. Теоретичні проблеми історії в творчій спадщині М. С. Грушевського-рецензента (1894-1914 рр.) / В. Тельвак // Київська Старовина. – 2001. – № 5. – С. 157-166.
7. A.L.: Kaczala. Korotka istorya Rusy. (Ruska istoryczna biblioteka...) // KH. – 1887. – S. 120.
8. A.S. Petruszewicz. Swodnaja hałyczsko-russkaja litopys. Lwów, 1887 i 1889 // KH. – 1890. – S. 184-187.
9. Barwiński E. Towarzystwo Historyczne 1901-1914 // Kwartalnik Historyczny. – 1937. – S. 19-40.
10. Bostel F. Prof. Dr. Julian Celewicz. O Oleksie Dowbuszczuku... // KH. – 1887. – S. 682-684.
11. Brückner A. Dogmat normański // KH. – 1906. – S. 664-679.
12. Brückner A.: Franko J. Chmelnyszczyna 1648-9 rokiw suczasnych wirszach // KH. – 1899. – S. 582-592.
13. Bujak F. Przedmowa // Kwartalnik Historyczny. – 1937. – S. I-VII.
14. Czołowski A.: Gruszewski M. Jużnorusskije gospodarskije zamki w połowyni XVI wieku. Moskwa, 1890 // KH. – 1893. – S. 706.
15. Czołowski A. Rec. Petruszewycz A.S. Krytyko-istoryczeskija razsużdenja o naddistrzańskom horodi Hałyczi i jeho dostopamiastnostjach // KH. – 1889. – S. 745-751.
16. Dziedzicki L. Isteria Skitu Maniawskoho... Napisaw i ułożiw Dr. Julian Celewicz // KH. – 1887. – S. 621-627.
17. Galos A. Powstanie Towarzystwa Historycznego i jego organu naukowego // Polskie Towarzystwo Historyczne 1886-1986. Zbiór studiów i materiałów, red. S. K. Kuczyński. – Wrocław, 1990. – S. 85-95.
18. Gawlik M. Rec.: Герасимчук В. Виговщина і гадацький трактат // KH. – 1912. – S. 353-354.
19. Godzawa M.: Kijewskaja Starina... // KH. – 1887. – S. 500-501.
20. Jablonowski A. Starostwo barskie (Hruszewskij M.: Barskoje Starostwo. Istoriczeskije oczerki. Kijew 1894) // KH. – 1894. – S. 64-73.
21. Kalina A.: Franko I. Iwan Wyszenskij I jeho utwory // KH. – 1895. – S. 706-714.
22. Kocowski W.: Partycki O. Starynna istorija Hałyczyny. Tom I // KH. – 1896. – S. 682-685.
23. Kolankowski L. Rec.: Грушевський М. Історія України-Руси // KH. – 1913. – S. 348-365.
24. Kondracki T. Ksawery Liske i początki Polskiego Towarzystwa Historycznego // Polskie Towarzystwo Historyczne 1886-1986. Zbiór studiów i materiałów, red. S. K. Kuczyński. – Wrocław, 1990. – S. 77-84.
25. Kondracki T. Między Lwowem a Warszawą. Z dziejów Polskiego Towarzystwa Historycznego (1886-1934) // Kronika Warszawy. – 1987. – № 3-4. – S. 59-76.
26. Korzon T. Rec.: O Chmielnickim sądy pp. Kulisza i Karpowa // KH. – 1892. – S. 34-79.
27. Korzon T.: Herasymczuk W. Wyhowskij i Juryj Chmielnickij // KH. – 1908. – S. 640-657.
28. Korzon T.: Nowa książka o Koliszczyźnie... // KH. – 1892. – S. 527-540.
29. Krček F. Teorya Peiskera o niewoli prasłowiańskiej w świetle krytyki // KH. – 1908. – S. 640-657.
30. Kwiatkowski S.: Dr. Izidor Szaraniewicz. O rezultatach poszukiwań archeologicznych w okolicy Halicza w roku 1884 i 1885... // KH. – 1887. – S. 421-422.
31. Kwiatkowski S.: Jubilejneoz yzdanie w pamiat 300-letniaho osnowanija lwowskoho stawropigijskoho bractwa, tom I, Lwow, 1886 // KH. – 1887. – S. 599-604.
32. Lewicki A.: Hruszewskij M. Wstupnyj wykład z dawnioji istoryi Rusy // KH. – 1895. – S. 565-567.
33. Lewicki A.: Ruska istoryczna biblioteka pid redakcyjeju Oleksandra Barwińskiego. Tom VI. Isteria Wetykoho kniazistwa Lytowskoho..., W. Antonowycza i D. Ilowajskoho... // KH. – 1888. – S. 133-134.
34. Łepkowski T. Nowa seria «Kwartalnika Historycznego» (1953-1962) w świetle liczb // Kwartalnik Historyczny. – 1963. – S. 623-636.
35. Łoziński B.: Kreweckij I. Oboronna organizacija ruskich selian na hałyczko-ruskim pohranyczu w 1848-1849 r. // KH. – 1906. – S. 350-353.
36. Łoziński B.: Kreweckij I. Z wyborczoho ruchu w schidnyj Hałyczyni w 1848 r. // KH. – 1907. – S. 542-545.
37. Maternicki J. Geografia członkowska Polskiego Towarzystwa Historycznego w okresie międzywojennym // Szlakami przeszłości i czasów współczesnych. Księga ofiarowana Profesorowi L. Mokrzejkiemu. – Gdańsk, 1996. – S. 145-153.

38. Maternicki J. Miejsce i rola „Kwartalnika Historycznego» w dziejach historiografii polskiej // Historia jako dialog. – Rzeszów, 1996. – S. 273-290.
39. Michnowiecki M.: Archiw Jugo-Zapadnoj Rossii..., T. 2, Cz. V. // KH. – 1895. – S. 121-123.
40. Modelski T. E. Ze wspomnień i zapisek redaktora. 70 roczników Kwartalnika Historycznego // Kwartalnik Historyczny. –1963. – S. 599-606.
41. Papée F. Towarzystwo Historyczne 1886-1900 // Kwartalnik Historyczny. – 1937. – S. 1-18.
42. Perlbach M. Indeks do „Kwartalnika Historycznego» (1887-1896). – Lwów, 1898. – 313 s.
43. Prochaska A.: Barwiński B. Zygmunt Kiejstutowycz, welykij kniaź litowsko-ruskij // KH. – 1906. – S. 339-345.
44. P-ska A.: Archiw Jugo-Zapadnoj Rossii..., T. 1, Cz. VII. // KH. – 1894. – S. 716-717.
45. P-ska A.: Hruszewskij M. Barskaja okolicznaja szlachta do końca XVIII w. // KH. – 1894. – S. 352-353.
46. Rutkowski M., Maleczyński K. Indeks do «Kwartalnika Historycznego» za lata 1887-1922. – Lwów, 1925. – 315 s.
47. Statut Towarzystwa Historycznego. – Lwów, 1886. – 9 s.
48. Szarlowski A.: Gruszewski M. Oczerk istorii Kijowskiej ziemi ot śmierti Jaroslawa do końca XIV wieku. Kijów, 1891; Gruszewski M. Wołyński wopros 1097-1102 // KH. – 1893. – S. 139-142.
49. Szarlowski A.: Serhienko M. Hromadskij ruch na Ukraini-Rusi w XIII wici... // KH. – 1894. – S. 338-340.
50. Śreniowska K. Uwagi o nauce historycznej polskiej w latach 1887-1900 w świetle „Kwartalnika Historycznego» // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne. – Seria I. – Z. 15. – 1960. – S. 153-163.
51. Tretiak J. Historia literatury ruskiej Emila Ogonowskiego. Część II. // KH. – 1890. – S. 314-325.
52. Uł. Rec.: Jużnorusskije hospodarskije Zamki v połowinie XVI wieka, przez M. Hruszewskiego... // KH. – 1891 – S. 402-403.
53. Uł.: Archiw Jugo-Zapadnoj Rossii..., T.VII // KH. – 1891. – S. 894-899.
54. Wołyński Rec.: Charłampowicz K. Zapadnorusskija prawoslawnzja školy XVI i načala XVII veka // Kwartalnik Historyczny. – 1902. – S. 313-315.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Г. В. Боряк**; к.і.н., професор **Є. Г. Сінкевич**

© В. В. Тельвак, 2011

Стаття надійшла до редколегії 03.09.2011 р.